

TRANSCRIEREA TEXTELOR DE LIMBĂ ROMÂNĂ, PUBLICATE CU ALFABET CHIRILIC

Irina CONDREA

Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat: Textele vechi, atât manuscrise, cât și tipărite, trebuie să fie studiate și interpretate cât mai adecvat. În articol se iau în discuție unele aspecte ale evoluției scrisului religios în limba română, cu referire la interpretarea vechilor texte religioase scrise cu alfabet chirilic. Sunt expuse unele aspecte referitoare la modalitățile de transliterare/transcriere a acestora cu alfabet latin.

Cuvinte-cheie: *scrieri religioase, alfabet chirilic, alfabet latin, transcriere, transliterare*

Abstract: Our old manuscripts and prints will be more adequately studied. The paper discusses some aspects at the evolution of Romanian religious writing, concerning transcription of old Romanian Ecclesiastical books, written in Cyrillic. The problem of Romanian words transliteration from Cyrillic to the Latin alphabet is studied.

Key-words: *religious writing, Cyrillic alphabet, Latin alphabet, transcription, transliteration*

În spațiul de limbă română scrierea cu alfabet chirilic are rădăcini seculare. Slavona a fost timp îndelungat limba în care se scriau documentele oficiale în cancelariile domnești, precum și limba cărților de cult. Primele tipărituri cu caracter religios în spațiul românesc au apărut în secolul al XVI-lea în limba slavonă – „Liturghierul” lui Macarie în 1508, „Evangheliarul” din 1512, iar în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea se tipăresc primele cărți de cult în limba română, cu alfabet chirilic, în tipografia eruditului diacon Coresi din Brașov. În 1570, Coresi tipărește pentru prima dată în limba română „Psaltirea” și „Liturghierul”.

Pe parcursul următoarelor secole s-a dezvoltat o activitate intensă de tipărire a cărților religioase, folosindu-se în acest scop alfabetul chirilic.

Trecerea la alfabetul latin a avut loc oficial în 1860, după unirea Principatelor române – în Muntenia și Transilvania în 1860, iar în Moldova în 1862, printr-un ordin dat de ministrul instrucțiunii V.A Urechia [1]. Biserica Ortodoxă Română a adoptat hotărârea de a trece la alfabetul latin în 1881, dar practica de tipărire a cărților de cult cu alfabetul slavon s-a menținut sporadic până în secolul al XX-lea.

Cercetătorii menționează că „utilizarea grafiei latine în România nu a influențat activitatea tipografică din Basarabia. După alipirea Basarabiei la Imperiul Rus în 1812, limba oficială la Chișinău devine limba rusă. În anul 1833 limba română a fost exclusă din circuitul oficial, dar a continuat să fie utilizată în activitățile eparhiale”. [2]

În spațiul basarabean alfabetul chirilic s-a folosit până în secolul XX, iar tipărire cărților de cult în perioada țaristă a fost destul de intensă, aceasta fiind

una dintre preocupările de frunte ale mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. Pe parcursul a circa 100 de ani, în acest spațiu s-a editat un număr imens de cărți bisericești, care, în virtutea mai multor împrejurări, în perioada sovietică nu au fost studiate la nivelul cuvenit. Cercetările întreprinse în ultimul timp s-au orientat spre catalogarea acestui patrimoniu [3], spre anumite aspecte istorice [4; 5] și într-o oarecare măsură spre aspectul filologic. [6]

În prezent patrimoniul de carte religioasă se află în atenția specialiștilor din diferite domenii – teologi, lingviști, literați, istorici, bibliografi, informaticieni ș.a., urmărindu-se, de fiecare dată, anumite obiective, pentru care este pus la punct instrumentarul necesar cel mai adecvat. Pentru conservarea acestui patrimoniu este necesară și publicarea unor vechi tipărituri, pentru a le pune în circuitul științific și pentru a asigura accesul unui număr cât mai mare de cititori la aceste texte.

Este evident că orice document, inscripție, carte scrise sau tipărite în limba română cu alfabet slavon reprezintă o mostră de exprimare, o etapă de dezvoltare a culturii scrisului în Țările Române. Scrierea evoluează, se stabilesc cu timpul anumite reguli ortografice, aplicate tot mai consecvent. Astfel că o carte tipărită în limba română cu alfabet chirilic în secolul al XVIII-lea se deosebește de o tipăritură apărută la începutul secolului al XX-lea.

Pentru cultura românească cărți precum „Cazania” lui Varlaam sau „Biblia” de la 1688, dar și multe alte cărți religioase reprezintă adevărate monumente de cultură, iar pentru valorificarea lor cât mai amplă este necesară transcrierea lor cu alfabet latin și examinarea minuțioasă tuturor particularităților grafice/ortografice.

Modalitățile de transcriere pot fi diferite – în funcție de situație și scopurile urmărite. Astfel, se menționează că „Chestiunea transcrierii textelor românești scrise cu alfabet chirilic nu are o soluție unitară, unanim acceptată de către cercetătorii români sau de către româniștii și romaniștii neromâni. În general, cei din urmă îndeamnă aproape categoric către transliterație, ca fiind soluția ideală. Dotați cu o altă perspectivă, poate mai adecvată și de mai mare finețe, dar și având în vedere mult mai multe funcțiuni pentru un produs al transcrierii, cercetătorii români sunt de acord că soluția cea mai potrivită pentru redarea unor astfel de texte este transcrierea fonetică interpretativă” [7].

În procesul editării volumelor din seria „Monumenta Linguae Dacoromanorum”, „Biblia” 1868 la Iași, s-au stabilit regulile amănunțite de transcriere, optându-se anume pentru transcrierea interpretativă. Astfel, coordonatorul ediției, profesorul E. Munteanu menționează: „Transcrierea în alfabet latin și în grafie actuală a textului *Bibliei* de la București (1688) este, așadar, potrivit cerințelor filologiei românești moderne, una de tip interpretativ. Prin t r a n s c r i e r e f o n e t i c ă i n t e r p r e t a t i v ă înțelegem, potrivit principiilor larg acceptate ale paleografiei chirilice românești, echivalarea constantă și sistematică a slovelor chirilice prin corespondentele lor din alfabetul latin actual. Această operație este

departe de a fi mecanică, din cauze multiple, între care cele mai importante sunt următoarele: existența în alfabetul chirilic a unor slove cu valori fonetice diferite, pe de o parte, și a mai multe slove cu valoare fonetică identică, pe de altă parte; inexistența unei codificări ortografice explicite în epoca veche a culturii românești; numeroasele inconsecvențe datorate scriitorilor sau tipografilor etc. Cititorul ne-specialist trebuie să știe că diferența dintre o t r a n s c r i e r e f i l o l o g i c ă ș t i i n ț i f i c ă și alte modalități de transcriere este fundamentală. Atitudinea științifică ne obligă la un respect absolut față de a u t e n t i c i t a t e a l i n g v i s t i c ă a textului, ceea ce implică deopotrivă excluderea oricărei modernizări sau actualizări a formei cuvintelor, dar și a oricărei arhaizări artificiale a acesteia” . [8]

Evanghelia – Biblia 1688 – p. 265

Evangheliia de la Ioan

Cap 1

1. De-nceput era Cuvîntul și Cuvîntul era cătră Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul.
2. Acesta era de-nceput cătră Dumnezeu.
3. Toate pren el s-au făcut și fără de el s-au făcut nice una carea s-au făcut.
4. Întru el viață era și viața era lumina oamenilor.
5. Și lumina întru întunêrec luminează, și întunêrecul pre ea nu o apucă’.
6. Fu om trimis de la Dumnezeu, numele lui Ioan.
7. Acesta veni spre mărturie, ca să mărturisească pentru lumină, ca toți să crează pren el.
8. Nu era acela lumina, ce pentru ca să mărturisească pentru lumină.
9. Era lumina cea adevărată carea luminează pre tot omul, carele vine înlume.

Editorii de la Chișinău, care au publicat unul dintre cele mai valoroase monumente de cultură și spiritualitate românească, „Cazania” lui Varlaam, într-o scurtă „Notă asupra ediției” [9], explică doar câteva aspecte de transpunere a textului, și anume paginația și redarea abrevierilor. Examinând textul original, se poate observa că în ediția cu caractere chirilice de la 1643 este prezent procedeul *scriptio continua*. Acesta constă în nesepararea cuvintelor și este un lucru obișnuit în scrierile din perioada medievală. Bineînțeles că la transcriere cuvintele s-au separat, de asemenea, editorii au folosit pentru separare și cratima, conform regulilor ortografice actuale.

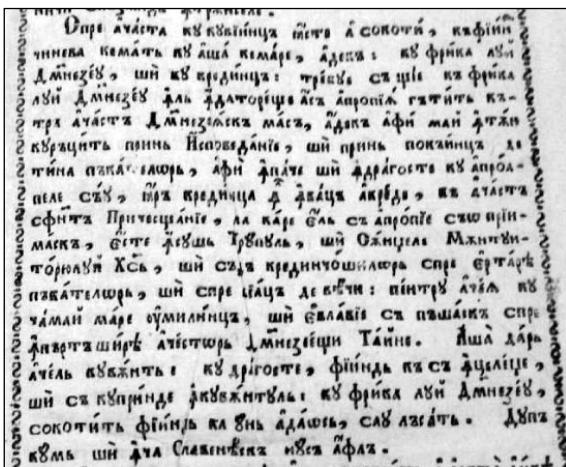
Smeritul Arhiepiscop Varlaam și Mitropolitul de Țara Moldovei, Cuvînt către cetitoriu

De mare jeale și de mare minune lucru iaste o, iubite cetitoriu, cînd toate faptele ceriului și a pămîntului împlă și mărg toate careași la sorocul și la marginea sa, la carea înțelepciunea cea veacinică le-au făcut și nice puțin nu smentesc, nice greșesc sămnlul său. Numai sîngur amăritul om ce-i făcut pre obrazul și pre chipul tvorețului său, cu mente și cu graiu de la dînsu cinstit domn și biruitoriu pămîntului și marei, paserilor și dobitoacelor peștilor și tuturor fierilor cum grăiaște și prorocul că „cu puținel îl micșură pri îns mai mic decît ingeru”, adecă pre om, numai căci-i cu trup, iară cu sufletul iaste fără de moarte, ca și îngerii. La care margine și la care soroc iaste făcut de Dumnezeu să margă, în loc ce-are hi să grijască și să nevoiască, nice leac să nu smentească nice să scape de acela sămnl. Iară el departe rămîne și ticăițeaste să scape, ca și din fire de va socoti omul și din scriptură nu va afla săvîrșit chemării sale sau altă margine, fără numai viața cea

În următoarele mostre, extrase din textele tipărite la Chișinău în Tipografia Exarhicească, la transcriere a fost păstrată structura originalului – nu s-au separat cuvintele scrise împreună și nici nu s-a intervenit cu cratime. Dar se poate observa o evoluție a tipăritului, deoarece scrisul este mai clar și chiar în cazurile când cuvintele nu sunt separate, lectura nu este prea dificilă.

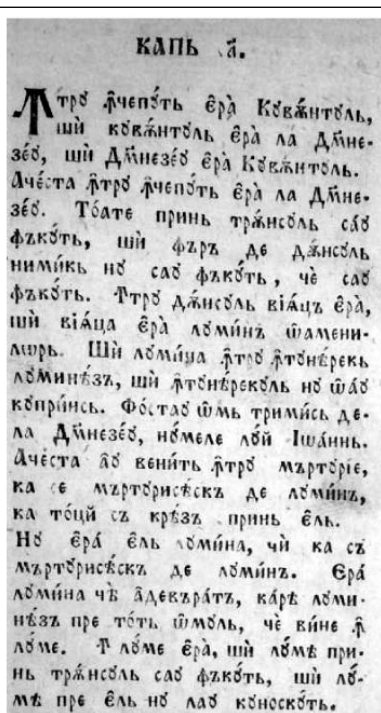
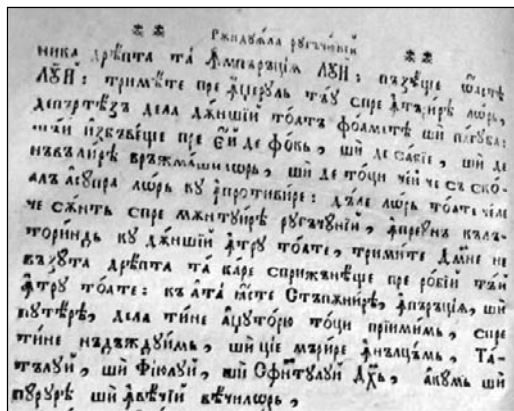
Gavriil Bănulescu-Bodoni, Liturghier, Chișinău, 1814

Spre aceasta cu cuviință iaste a socoti, căfiind cineva chemat cu așa chemare, adecă: cu frica lui Dumnezeu, și cu credință: trebue să știe că frica lui Dumnezeu îl îndatorește asă apropia gătit către această Dumnezeiască masă, adecă afi mai întâiucurățit prin Ispovedanie, și prin pocăință de tina păcatelor, afi înpace și dragoste cu aproapele său, iară credință îi învață acrede, că această sfință Pricesștenie, la care el să apropie são priimască, este însuș Trupul, și Sîngele Mîntuitorului Hs, și sădă credincioșilor spre ertarea păcatelor, și spre viața de veaci: pentru aceia cu ceamai mare oumilință, și evlavie să pășască spre împărtășirea acestor Dumnezești Taine. Așa dar acel cuvînt: cu dragoste, fiind că să înțelege, și să cuprindă încuvîntul: cu frica lui Dumnezeu, socotit ca un adaos, sau lăsat. După cum și încea Slavenească nusă află

Rînduiala rugăciunei

...dreapta Împărăția Lui: păzește oastea depărtează de la dînșii toată foamea și paguba: și izbăvește pre ei de foc, și de sabie, și de năvălirea vrăjmașilor, și de toți cei ce să scoală asupra lor cu împotrivire: dă-le lor toate cele ce sînt spre mîntuirea rugăciunii, împreună călătorind cu dînșii întru toate, trimite Doamne nevăzuta dreapta ta care sprijănește pre robii tăi întru toate: că ata iasste Stăpînirea, împărăția, și putearea, dela tine ajutoriu toți priimim, spre tine nădăjduim, și ție mărire înălțăm, Tatălui. Și Fiului, și Sfintului Duh, acum și pururea și înveacii veacilor

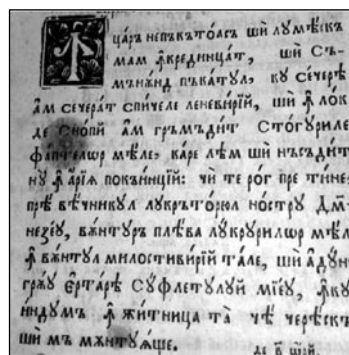
Cam în aceeași perioadă cu textele tipărite în Tipografia Exarhicească, la Sankt-Petersburg apare în limba română „BIBLIA adecă DUMNEZEIASCA SCRIPTURĂ alegii vechi și aceii noao. Cu chieltuiala Rossieneștii Soțietăți a Bibliei. SANKTPETERBURG în tipografia lui Nic.Grecea”, care conține și „NOUL TESTAMENT adecă așăzămîntul legeri cei noao, a domnului, și mîntuitorului nostru IISUS HRISTOS”. Se poate observa că, spre deosebire de textele anterioare, aici se face o separare clară a propozițiilor prin punct, de asemenea, este utilizată destul de consecvent și logic virgula, adică semnele de punctuație nu mai sunt plasate arbitrar, ci capătă un rol similar cu cel pe care îl au în prezent. Deși nu apare cratima, cuvintele legate se citeșc ușor, deoarece conțin fie forme auxiliare sau prepoziții, care în prezent se leagă/se despart prin cratimă, și nu se atestă cazuri când s-ar scrie legat două, de exemplu, substantive sau verbe.

Evanghelia, Sankt-Petersburg, 1818

Întru început era Cuvîntul, și cuvîntul era la Dumnezeu, și Dumnezeu era Cuvîntul. Acesta întru început era la Dumnezeu. Toate prin trînsul sau făcut, și fără de dînsul nimic nu sau făcut, ce sau făcut. Întru dînsul viață era, și viața era lumină oamenilor. Și lumina întru întunecare luminează, și întunecarecul nu oau cuprins. Fostau om trimis dela Dumnezeu, numele lui Ioann. Acesta au venit întru mărturie, ca se mărturisească de lumină, ca toți să crează prin el. Nu era el lumina, ci ca să mărturisească de lumină. Era lumina cea adevărată, carea luminează pre tot omul, ce vine în lume. În lume era, și lumea prin trînsul sau făcut, și lumea pre el lau cunoscut.

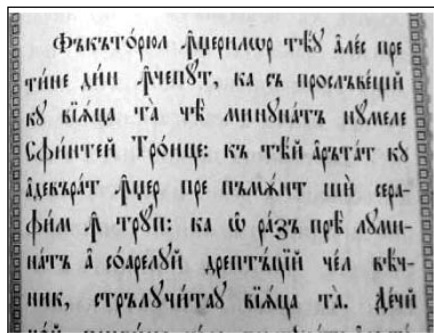
*Triodul, Chișinău, Tipografia Duhovnicească,
1862*

În țară nepăcătoasă și lumească mam încredințat, și sămănînd păcatul, cu secerea am secerat spicele lenevirii, și în loc de snopi am grămădit Stogurile faptelor mele care leam și năsădit nu în aria pocăinții: ci te rog pre tine, prea veacinicul lucrătoriu nostru Dumnezeu, vîntură pleava lucrurilor mele în vîntul milostivirii tale, și adună grîu ertarea sufletului meu, încuindumă în jitnița ta cea cerească și mă mîntuiaște.

Secolul XX vine cu o nouă tehnică tipografică, cu caractere frumos elaborate și cu o structură logică a textului, marcat de semne de punctuație. Cratima încă nu apare, dar se observă separarea clară a prepozițiilor, care anterior apăreau legate, în special, prepoziția „în”. Exemple elocvente de scriere elaborată și de aplicare a unor norme ortografice avem în acatistele publicate la Chișinău: „Slujba și Acafistul cuviosului și de Dumnezeu purtătoriuului părintelui nostru SERAFIM făcătoriuul de minuni din Sarov. Chișinău, Tipografia Eparhială, 1910” și „SLUJBA cu ACAFISTUL ACOPEREMÂNTULUI PREASFINTEI NĂSCĂTOAREI DE DUMNEZEU. Moldovenește dres de protoiereul Iustin Ignatovici după cărticica ruscască, din Kiev, dela anul 1890, și după cărticica moldovenească a Episcopului Romanului Melhisedec, dela anul 1887, traduse de El din slaveneasca după cărticica tot din Kiev dela anul 1878. Chișinău. Tipografia Eparhială. 1913.”

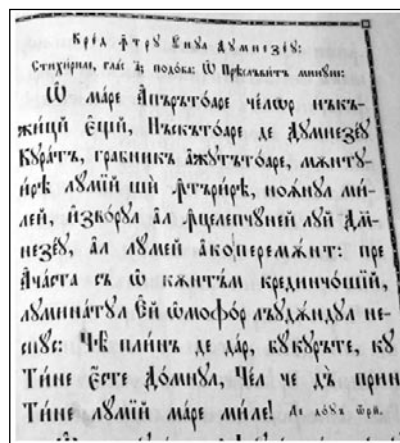
Acatistul Serafim Sarov 1910

Făcătoriuul îngerilor teau ales pre tine din început, ca să proslăvești cu viața ta cea luminată numele Sfintei Troițe: că teai arătat cu adevărat înger pre pămînt și serafim în trup: ca o rază prea luminată a soarelui dreptății cel veacinic strălucitau viața ta.

*Acatistul Acoperemântul Maicii Domnului,
1913*

O mare Apărătoare celor năcăjiți ești, Născătoare de Dumnezeu Curată, grabnică ajutoare, mîntuirea lumii și întărirea, noianul milei, izvorul al înțelepciunii lui Dumnezeu, al lumii acoperemînt: pre Aceasta să o cîntăm credincioșii, luminatul Ei omofor lăudîndul nespus: Cea plină de dar, buvurate, cu Tine este Domnul, Cel ce dă prin Tine lumii mare mile!

Textele religioase, tipărite în secolele trecute cu alfabet chirilic, prezintă interes nu doar pentru cercetători, dar și pentru un public mai larg, de aceea transcrierea lor cât mai clară și mai aproape de forma originală poate facilita lectura și înțelegerea lor.

Mostrele de texte publicate la Chișinău în secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea demonstrează evoluția scrisului și a tiparului în această zonă, dar și evoluția limbii române în perioada respectivă.

BIBLIOGRAFIE

1. DRAICA, D. Despre scrierea limbii române cu alfabet latin. <https://limbaromana.org/revista/despre-scrierea-limbii-romane-cu-alfabet-latin/>
2. BOIAN, E., CIUBOTARU, C., COJOCARU, Sv., COLESNICOV, Al., MALAHOV, L. Digitizarea, recunoașterea și conservarea patrimoniului cultural-istoric. În: Akademos, 2014, nr. 1, p. 61-68.
3. CERETEU, I. Carte românească veche și modernă în fonduri din Chișinău. Catalog. Iași, Edit Tipo Moldova, 2011.
4. DANILOV, M. Cenzura sinodală și cartea religioasă în Basarabia. 1812-1918 (Între tradiție și politică țaristă). Chișinău, 2007
5. FUȘTEI, N. Despre izvoarele Liturghierului de la Chișinău din 1815. <http://biblioscientia.asm.md/pdf/11-12/02.pdf>
6. CONDREA, I. Psaltirea publicată la Chișinău în anul 1907. În: Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică și traductologie. Lucrările Simpozionului Internațional „Explorări în tradiția biblică românească și europeană”, IV. Iași, 8-10 mai 2014. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016, p.47-54. ISSN 2285-55-80
7. GAFTON, A. Reflecții asupra principiilor de transcriere a vechilor texte românești https://www.academia.edu/28670753/Reflec%C8%9Bii_asupra_principiilor_de_transcriere
8. **BIBLIA 1688**. - Freiburg : Albert-Ludwigs-Universität-Freiburg ; Iași: Editura Universității “Al. I. Cuza”, 1988-vol. ISBN 973-8243-32-7 **Pars 23 : Novum Testamentum 1 : Evangelia**/ dr. Iosif Camară, dr. Ana Catană-Spenchiu, dr. Ana-Maria Gînsac, .. ; coord.: prof. dr. Eugen Munteanu. - 2015. - ISBN 978-606-714-167-2
9. VARLAAM .Opere. Chișinău: Hyperion, 1991.